

Особистісний компонент суб'єктності молодших підлітків в учиннєвій діяльності

І. В. Кирильчук

Житомирський державний університет ім. Івана Франка, Житомир, Україна
Corresponding author. E-mail: i.kurulchuk1212@gmail.com

Paper received 08.02.20; Accepted for publication 24.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-222VIII90-13>

Анотація. У статті подано аналіз підходів дослідження проблеми розвитку суб'єктності молодших підлітків. Запропоновано структуру суб'єктності школяра в процесі учіння. Подано результати емпіричного дослідження особистісного компоненту суб'єктності та здійснено порівняльний аналіз динаміки розвитку суб'єктності учнів 4-6-х класів. Емпіричні дані вказують на явну тенденцію учнів 4-6 класів до посилення рефлексії власної позиції серед однолітків щодо життєвих пріоритетів бути самостійним, самовираженим і популярним в сфері спілкування та навчання. Досліджувані школярі визнають і приймають не лише у себе, але й у ровесників такі критерії для успішного навчання, як: активність, свідомий підхід, певний рівень відповідальності за власний вибір та унікальність. А це в свою чергу і є критеріями розвитку суб'єктності особистості в учиннєвій діяльності.

Ключові слова: особистість, цінності, суб'єктність, суб'єкт учиннєвої діяльності, підлітковий вік.

Вступ. Особливу значущість сьогодні набуває суб'єктна вираженість підлітка, дослідження процесу розвитку підростаючої особистості як суб'єкта, її самореалізація в соціальному, зокрема, в освітньому середовищі. Дана проблема посідає важливе місце як в психологічній, так і в педагогічній сферах. Серед численних дефініцій «суб'єктності» у психолого-педагогічних виданнях зустрічається її розуміння як соціально-ціннісної якості особистості, що означає здатність людини бути стратегом діяльності, ставити цілі, усвідомлювати мотиви, самостійно вибудовувати дії та оцінювати їх відповідність задуму, корегувати цілі тощо[7].

Прийнято вважати, що суб'єктність особистості є інтегративною якістю, яка об'єднує такі характеристики як активність, самостійність, рефлексивність, конструктивну взаємодію з навколишнім середовищем, прагнення до саморозвитку.

Саме молодший підлітковий вік – це період становлення активного розуміння свого соціального «Я» і самоусвідомленої взаємодії з оточуючим середовищем. На цій стадії розвитку відбувається усвідомлення дитиною себе як суб'єкта діяльності, як автора свого життєпису в різних сферах життя. Тому, пріоритетним завданням сучасної освіти стає розвиток суб'єктності дитини щодо ставлення до себе, до власних дій, зокрема, в сфері навчання.

Науковці зазначають, що при переході від молодшого шкільного до підліткового віку в розвитку самосвідомості школяра відзначаються суттєві зміни, що характеризуються значним її якісно новим рівнем. А саме: спостерігається підвищення значущості системи власних цінностей, здійснюється процес поступового переростання самооцінки окремих якостей особистості в цілісне ставлення до себе. Саме в процесі учиннєвої діяльності формується суб'єктність учня, що сприяє розкриттю найважливіших його характеристик та забезпечується задоволення його потреб у самореалізації та саморозвитку.

Короткий аналіз публікацій за темою. Проблема становлення особистості школяра як суб'єкта навчальної діяльності є актуальною у сьогоденні. На сучасному етапі розвитку психологічної науки розвиваються суб'єктний підхід, який не є однорідним утворенням і постає в різних варіантах: суб'єктно-буттєвий (М. Й. Боришевський, В. В. Знаков, Т. М. Титаренко та

інші), суб'єктно-діяльнісний (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Г. О. Балл, А. В. Брушлинський, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн, В. О. Татенко та ін.), суб'єктно-об'єктний (Л. Ф. Бурлачук, В. І. Слободчиков та ін.).

У працях представників суб'єктно-буттєвого підходу суб'єктність розглядається як невід'ємна характеристика суб'єкта, що проявляється в усвідомленні себе як частини світу. Людина виступає в світі суб'єктом, який володіє певними властивостями, можливостями, здатністю до активності і саморозвитку [4]. В суб'єктності розкриваються найважливіші характеристики людини, що забезпечують задоволення її потреб у самореалізації та самоздійсненні.

Представники суб'єктно-діялісного підходу досліджують суб'єктність як інтегральну характеристику, яка актуалізується в здатності ініціювати власну активність на основі внутрішньої мотивації, породжувати рух та дії.

Так, С. Л. Рубінштейн описує дану категорію активності, саморегуляцією, саморозвитком, самовдосконаленням та здатністю до розвитку та інтеграції, самодетермінації [9]. Науковець надає основні характеристики суб'єкта, виділяючи два можливих способи його існування, що розрізняються між собою рівнем рефлексії та усвідомленості.

У своїх дослідженнях феномену суб'єкта А. В. Брушлинський зазначав, що суб'єктність проявляється у взаємодії людини з об'єктом пізнання. Він вважав, що, саме молодший шкільний вік (7-10 років) є періодом початку становлення свідомої суб'єктної позиції дитини [5]. Адаже, оволодіваючи найпростішими поняттями, дитина розкриває для себе найважливіші існуючі властивості предмета як об'єкта діяльності. Цим самим займаючи позицію суб'єкта діяльності.

Думка А.В. Брушлинського підтримана у працях К. О. Абульханова-Славської та В. О. Татенка, які зазначають, що дане психічне утворення розвивається впродовж усього життя, проявляється в багатьох сферах на різних рівнях взаємодії з оточенням. Вони розглядають поняття суб'єктності як властивість, яка формується в процесі життєдіяльності та розкривається, переважно, у ставленні людини до явищ, речей, оточуючих та до самої себе і знаходить свій прояв у конкретних діях, коли вони для людини починають виступати у якості засобів

[1, 11].

Л. І. Анциферова узагальнила погляди представників даного підходу наступним визначенням суб'єктності як вищої форми регуляції поведінки, як активного прояву діяльнісних здібностей і діяльнісного ставлення людини до навколишньої дійсності, яка виступає для неї як об'єкт її перетворювальних прагнень [2].

Науковці суб'єктно-об'єктного підходу доповнюють думку попередників у наступній концепції. Вони тлумачать поняття суб'єктності як спосіб життя, як властивість, що формується в процесі життєдіяльності та розкривається, переважно, у ставленні людини до явищ, речей, оточуючих та до самого себе і знаходить свій прояв у конкретних діях, коли вони для людини починають виступати у якості засобів.

Згідно з поглядами авторів зазначених підходів суб'єктність розглядається як трьохкомпонентний континуум, який включає, з одного боку, розуміння суб'єкта, що проявляється в усвідомленні себе як частини світу; з другого боку, як вищої форми регуляції поведінки та активного прояву здібностей у всіх сферах життєдіяльності. І з третього боку, особистість виступає в світі суб'єктом, який володіє певними можливостями, властивостями та здатністю до активності й саморозвитку.

Всі вище представлені підходи розглядають суб'єктність без поєднання з учінням. Переважна більшість вчених (Богданович М. В., Волкова О. М., Серьогіна І. О., Слободчиков В. І., Alexander P. A., Mieszalski S. та інші) наповнюють поняття суб'єктності різними атрибутивними характеристиками: активність, рефлексивність, креативність, саморегуляція, саморозвиток [3,6,10,12, 13].

Саме в процесі учіннєвої діяльності формування суб'єктності особистості школяра сприяє розкриттю найважливіших його характеристик і забезпечує задоволення його основних потреб. Так, школяр в процесі учіннєвої діяльності виступає в ролі «діяча», який перебуває в умовах реальності взаємин з дорослими, які в свою чергу набувають ролі цілеспрямованого зовнішнього впливу. Учіння виступає особливою формою соціальної активності суб'єкта взаємодії з об'єктами та суб'єктами дійсності. Воно є важливою умовою та одним із основних механізмів психічного розвитку особистості школяра: сприяє формуванню самосвідомості, самооцінки, вольових якостей, навичок самоконтролю, організації розумової діяльності, розвитку пізнавальних інтересів тощо. Це необхідний компонент будь-якої діяльності і процес засвоєння дитиною життєвого досвіду.

За результатами викладеного вище теоретичного матеріалу опишемо власне бачення структури суб'єктності школяра в процесі учіння. В процесі учіння школяр, як суб'єкт навчально-пізнавальної діяльності, проявляє активність, здобуваючи, закріплюючи, удосконалюючи, чи розвиваючи знання, навички та вміння. Характер цієї активності залежить від рівня рефлексивності власних здібностей та досягнень. Саме рефлексія власної суб'єктної позиції, яка включає мотиви, потреби, цінності та особистісну спрямованість, дає можливість дитині успішно засвоювати та відтворювати отримані знання. Здатність до саморегулювання навчальною (особистісною) активністю у відповідності з внутрішніми критеріями ефективності виконання навчальних завдань дозво-

ляє формувати суб'єктність учня в учіннєвій діяльності. Разом з тим в процесі свідомого цілеспрямованого учіння школяр проявляє креативність, яка передбачає певну свободу вибору і відповідальність за нього. Таким чином, можемо сказати, що позитивне самоставлення, рефлексія та визнання власних активно-перетворюючих можливостей в учбовій сфері учня визначає його тенденцію до саморозвитку.

За основу теоретичної моделі формування суб'єктності молодших підлітків в процесі учіння, ми взяли ідею Н.В. Богданович. Вона вважає, що термін «суб'єктність» відображає характеристики внутрішнього світу людини (тобто її особливі особистісні якості), які пов'язані з активно-перетворюючими властивостями та здібностями, що виражають її індивідуальність в різних сферах життєдіяльності [3].

Виходячи з даного підходу, пропонуємо наступні компоненти суб'єктності молодшого підлітка в учіннєвій діяльності: особистісний, соціальний та діяльнісний. *Особистісний* компонент суб'єктності має мотиваційно-ціннісний зміст, який включає сукупність ідеалів, поглядів, прагнень дитини в області саморозвитку, мотивацію досягнення успіхів, самооцінку, особистісну спрямованість. Ціннісна основа суб'єктності пов'язана з розумінням людини як унікальної, цілісної особистості, яка постійно формує своє призначення в житті. Але не кожен учень керується в своїй навчальній діяльності цінностями та сенсом життя. Безпосереднє оточення школяра, його власні мотиви та внутрішня позиція створюють детермінанти для розвитку його суб'єктності.

Соціальний компонент має рефлексивно-вольовий зміст і поєднує в собі пізнання та усвідомлення внутрішніх психічних актів, спрямованих на конструктивну взаємодію з об'єктами та суб'єктами навколишньої дійсності. Ключовими категоріями даної групи є особистісна взаємодія молодшого підлітка в системах «учитель – учень» та «учень – учень», аналіз способів дій, знань, вмінь школяра, його соціальна активність. Наш вибір пов'язаний з визначенням саме тих конструктивних, які відображають реалізацію власної потреби в самореалізації та самоствердженні за допомогою включеності школяра в учіннєвий процес.

Для *діяльнісного* компоненту (регулятивного) характерною є наявність потенційного та (або) реалізованого діяльнісного ставлення школяра до себе і навколишньої дійсності. Тобто, його здатності до прояву самостійності, ініціативності, відповідальності, творчості та свободи вибору. Основними критеріями регулятивного компоненту є цілепокладання, прогнозування, планування, контроль, оцінка діяльності, активна діяльність. Це ті поняття, які характеризують учня як здатного перетворювати самого себе, і своє оточення, закріплюючи навички прояву себе в якості суб'єкта як в процесі учіння, так і в позаурочний час.

Ці структурні взаємодоповнюючі категоріальні одиниці стають провідними у визначенні спрямованості розвитку особистості школяра як суб'єкта сучасної системи навчання.

Мета статті – виявити основні критерії розвитку особистісного компоненту суб'єктності учнів 4-6 класів. Поставлена мета передбачає розв'язання цілої низки конкретних завдань, а саме: на основі аналізу суб'єктних підходів запропонувати структуру

суб'єктності особистості школяра в процесі навчання як принципово нового рівня самосвідомості в підлітковому віці, емпірично дослідити проблему становлення суб'єктності учнів при переході від початкової школи до середньої, визначити критерії сформованості особистісного компоненту суб'єктності молодших підлітків.

Матеріали та методи. Для реалізації мети дослідження було використано наступні методи та методики: метод асоціативного експерименту (з метою визначення розуміння школярами образу «успішного учня»), методика «Визначення життєвих цінностей особистості» П.М. Іванова, О.Ф. Колобової («Musb»-тест)), метод анкетування (з метою визначення сприятливих факторів у становленні учня як суб'єкта учінневої діяльності) та методи факторного і частотного аналізу. Вибірку склали три групи досліджуваних: учні 4-го класу (24 особи), 5-го класу (23 особи) та 6-го класу (25 осіб) загальноосвітньої школи I-III ступенів № 6 м. Житомира в загальній кількості 72 особи.

Дослідження включало три етапи емпіричного збору даних. На першому етапі нами було використано метод асоціативного експерименту, при застосуванні якого учасникам дослідження було запропоновано якомога швидше, не задумуючись, записати слова (асоціації), що спали їм на думку у відповідь на стимул «успішний учень». Було отримано 522 асоціації. З масиву «сирих» даних було відібрано 15 найбільш часто вживаних асоціацій, які і було покладено в основу шкали ранжування для вивчення семантичних особливостей образу «успішного учня» у свідомості учнів 4-6-х класів. Учасники оцінювали за 10-бальною шкалою рівень важливості зазначених якостей для успішного учня.

Результати та їх обговорення. В результаті частотного аналізу масиву асоціацій досліджуваних було виявлено наступні групи найбільш вживаних понять на слово-стимул «успішний учень». У відповідях учнів четвертого класу найбільш вживаними асоціаціями виявилися: *відмінник* (66%), *справжній друг* (60%), *розумний* (63%), *вміє все робити* (50%), *улюбленець вчителя* (48%), *надійний товариш* (45%), *багато читає* (41%), *дисциплінований* (39,2%), *авторитет* (38%), *той, хто здатен досягти* (36,2%), *завжди робить уроки* (35,6%), *цікавий співрозмовник* (34%), *любить навчання* (33,3%), *особистість* (31,5%), *серйозний* (30%).

Група досліджуваних 5 класу на слово стимул «успішний учень» пропонує таку низку найбільш вживаних асоціацій, як: *відмінник* (70%), *розумний* (68%), *здібний* (60,3%), *унікальний* (55,3%), *талановитий* (53%), *винахідливий* (51%), *відповідальний* (49,3%), *багато читає/начитаний* (48%), *авторитет* (41,5%), *гарний друг* (40%), *сильний* (37,7%), *працьовитий* (37%), *самостійний* (35,3%), *особистість* (31%), *лідер* (30,3%).

Найбільш вживаними асоціаціями у відповідях шестикласників були такі: *багато знань* (58,3%), *лідер/староста* (57%), *гарний друг* (55%), *впевнений* (53%), *участь в олімпіадах* (52,3%), *самоорганізований* (51%), *дисциплінований* (49,3%), *активний* (47%), *багато над собою працює* (42%), *авторитет* (38%), *повага у вчителів* (36%), *цікавий співрозмовник* (35%), *наполегливий* (34,3%), *творча особистість* (33,5%), *самостійний* (31%).

Дані результатів дослідження було опрацьовано за допомогою факторного аналізу. Ми отримали наступні

висновки.

По вибірці учнів 4 класу було виявлено два фактори, що пояснюють 60,2 % дисперсії. До першого фактору (36,5 % дисперсії), який ми умовно назовемо **«інтелектуальний потенціал школяра»**, увійшли такі характеристики «успішного учня», як *розумний* (0,9), *відмінник* (0,85) та *той, хто здатний досягти* (0,67). Другий фактор, **«особистий статус учня»**, пояснює 23,7 % дисперсії. До нього увійшли наступні характеристики: *наполегливий* (0,8), *надійний товариш* (0,81) та *улюбленець вчителя* (0,7). Аналізуючи отримані дані легко помітити, що успіх в сфері навчання у поглядах четвертокласників виражається в більшій мірі через поняття статусної оцінки оточенням індивідуальних здібностей учня. Тобто, успішним учнем може бути тільки відмінник, надійний товариш та улюбленець вчителя.

Результати відповідей досліджуваних 5 класу було представлено у трьох факторах, що пояснюють 53,2 % дисперсії. Перший фактор (26,3 % дисперсії), до якого увійшли такі характеристики «успішного учня», як *здібний* (0,9), *талановитий* (0,85) та *винахідливий* (0,67), ми умовно назовемо **«пізнавальні здібності»**. Другий фактор під назвою **«пізнавальна активність»** пояснює 15,8 % дисперсії і включає наступні характеристики: *працьовитий* (0,8) та *багато читає* (0,7). Третій фактор, що пояснює 10,7 % дисперсії і включає такі характеристики: *самостійний* (0,87) та *відповідальний* (0,72) претендує на назву **«вольові особисті якості»**. Аналізуючи отримані дані досліджуваних п'ятикласників, помітна тенденція їхнього бачення успішного учня у інтеграції особистісних якостей, таких як: самостійний, здібний, працьовитий. Тобто, успішним учнем може бути той, хто проявляє свої здібності та особисті якості в активній позиції.

За результатами відповідей шестикласників ми отримали наступну картину факторного аналізу. Було виявлено три фактори, що пояснюють 58,2 % дисперсії. Перший фактор, під назвою **«активна позиція учня»**, має 18,5 % дисперсії. До нього увійшли такі характеристики «успішного учня», як *активний* (0,9), *організований* (0,85), *самостійний* (0,7), *творчий* (0,71) та *впевнений* (0,67). Другий фактор пояснює 13,8 % дисперсії і включає такі поняття: *допомагає* (0,82), *багато над собою працює* (0,81), *авторитет* (0,78) та *участь в олімпіадах* (0,7). Ми можемо умовно назвати його **«саморозвиток особистості»**. Третій фактор під назвою **«інтелектуал»** (10,7 % дисперсії), включає такі характеристики: *багато знань* (0,8) та *староста* (0,7). Отже, шестикласники сприймають образ успішного учня за кількома категоріями: статусна позиція, особистісні якості активного школяра та його спрямованість на саморозвиток.

Таким чином спостерігається позитивна динаміка формування суб'єктності учнів початкової та середньої школи. Якщо четвертокласники виділяють тільки один із критеріїв суб'єктності – це наполегливість, то учні 5-6 класів доповнюють дану категорію новими характеристиками. Зокрема, п'ятикласники називають вольові якості особистості учня (самостійність та відповідальність) у поєднанні з активною позицією суб'єкта учінневої діяльності. Шестикласники роблять акцент на активній позиції учня в процесі учінневої діяльності та на рефлексії власних здібностей, що сприяє саморозвитку особистості школяра.

На другому етапі дослідження був використаний ме-

тод анкетування, метою якого було виявити основні сприятливі чинники становлення учня як суб'єкта учіннєвої діяльності. За результатами анкетування ми отримали наступні дані.

На думку учнів початкової школи сприятливими чинниками для розвитку навчальної успішності є саме *особистісні якості школяра* («він повинен бути неледачий», «такий учень точно дисциплінований», «він уважний на всіх уроках»), *зовнішнє підкріплення*, яке виступає у якості підтримки референтних осіб (батьків, друзів, вчителів) та у якості матеріального заохочення («куплять планшет», «подарують собачку, велосипед» тощо). Таким чином, можна сказати, що зовнішня мотивація є основною умовою формування суб'єктності учнів 4 класу.

П'ятикласники поповнюють даний список такими поняттями, як *бажання вчитися, віра в себе, бути успішним у всьому*. Ми бачимо, що в учнів 5-го класу виникають і стать домінуючими внутрішні мотиви у питанні становлення суб'єкта в процесі учіння.

Досліджувані 6-го класу відмічають наступні значимі

фактори у розвитку навчальної успішності: *відвідування позаурочних секцій та гуртків, цілеспрямованість, старання, впевненість у собі та у своїх діях, вміння багато працювати над собою*. Дані ознаки можна віднести до критерію активної позиції та розвитку саморегуляції особистості школяра в процесі учіння.

Таким чином, за результатами дослідження виявлено наступну позитивну динаміку формування суб'єктності молодших підлітків. На думку четвертокласників сприятливими чинниками успішного навчання є особисті здібності учня та активізовані зовнішні мотивуючі фактори. У розумінні учнів 5-6 класів активність, свідомий підхід, певний рівень відповідальності за власний вибір та унікальність є тими критеріями, які сприятимуть покращенню навчальної успішності. А це в свою чергу і є критеріями розвитку суб'єктності особистості в учіннєвій діяльності.

На третьому етапі дослідження вивчалася ціннісна сфера особистості молодшого підлітка. В ході порівняльного аналізу результатів дослідження нами були виявлені наступні ціннісні конструкти опитуваних (Рис. 1).

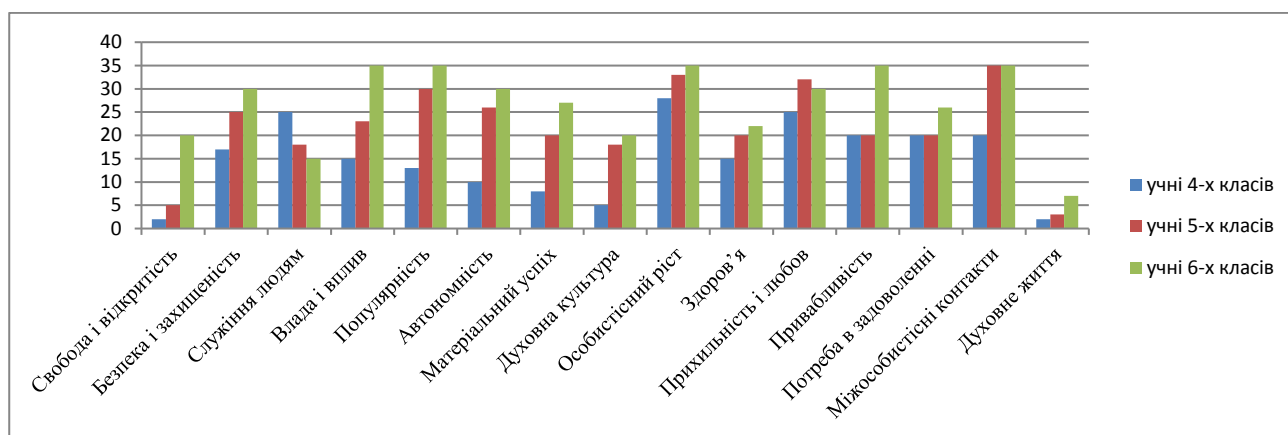

Рис.1. Загальні значення життєвих цілей - цінностей учнів 4-6 класів (за результатами методики MUST).

Зі всього масиву результатів дослідження найближчими до предмету нашої проблематики було проаналізовано наступні ціннісні конструкти: «особистісний ріст», «міжособистісні контакти та спілкування», «автономність», «потреба в задоволенні» та «свобода та відкритість». Найбільш значимими цінностями для трьох вибірок досліджуваних виявилася група цінностей «особистісного росту». Школярам притаманними є прагнення до розвитку себе як особистості та успішного учня («Я повинен стати відмінником», «...бути кращим»), потреба мати близьких людей і підтримання стосунків зі значущими особами. Актуальними залишаються цінності «міжособистісних контактів», які набувають більшої значимості для учнів 5-6 класів, на відміну від четвертокласників. Так характер стосунків з ровесниками та батьками багато в чому визначає ставлення до навчання та впливає на відчуття задоволення від різних сторін життя. Важливою для досліджуваних трьох вибірок залишається потреба відчувати себе частиною якої-небудь групи, мати своє коло спілкування.

Поширеними поняттями для п'яти- і шестикласників стають «автономність» та «влада і вплив». Це свідчить про потребу підлітка реалізувати свою самостійність та дорослість у власному житті. В них з'являється особлива потреба заявити про свою незалежність від думки оточуючих, прагнення виявити владу над іншими.

Категорія цінностей «свободи і відкритості» помітно проявляється лише у шестикласників: з'являються сміливі висловлювання про власне ставлення до системи навчання на рівні оцінювання ними справедливості щодо досягнень учнів.

Дані результати дослідження показують поступову динаміку формування суб'єктної позиції в ціннісній свідомості молодших підлітків. На відміну від четвертокласників, в учнів 5-6 класів розуміння автономності, самостійності, справедливості стає більш глибоким і змістовним. А потреба у самовираженні та популярності в сфері спілкування та навчання залишається актуальною для більшості досліджуваних віком 10-12 років.

Висновки. 1. Суб'єктність виступає як вища форма регуляції поведінки, як властивість, яка формується в процесі життєдіяльності і розкривається, переважно, у ставленні особистості школяра до самого себе та до оточуючих людей та явищ і знаходить свій прояв у конкретних діях, спрямованих на сфери життєдіяльності. Становлення школяра як суб'єкта учіннєвої діяльності зумовлює розвиток цілої системи взаємопов'язаних новоутворень, характерних для підліткового віку. 2. Подана нами структура суб'єктності молодшого підлітка в учіннєвій діяльності включає такі компоненти: особистісний (сукупність ідеалів, прагнень дитини в області саморозвитку, мотивація досягнення успіхів, самооцін-

ка, особистісна спрямованість), соціальний (особистісна взаємодія молодшого підлітка в системах «учитель – учень» та «учень – учень») та діяльнісний (пізнавальна активність і саморегуляція). 3. Емпіричні дані дослідження демонструють проблему становлення суб'єктності учнів при переході від початкової школи до середньої наступним чином. Спостерігається позитивна динаміка суб'єктності учнів від початкової до середньої школи. Для четвертокласників основними критеріями суб'єктності є інтелектуальні здібності та наполегливість. Для учнів 5-6 класів перелік критеріїв доповню-

ється новими характеристиками: вольові якості особистості (самостійність та відповідальність) у поєднанні з активною позицією учня, ціннісно-сміслові розуміння власної автономності та унікальності.

Здійснене дослідження не дає повної картини вивчення критеріїв сформованості особистісного компоненту суб'єктності молодших підлітків, що спонукає до подальшого їх вивчення в процесі учіння. Так *перспективною* є дослідження рівня суб'єктності особистості учня в контексті особистісного, соціального та діяльнісного компонентів суб'єктності молодших підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова К.А. Психология и сознание личности. Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности: избранные психологические труды. Москва: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: МОДЭК, 1999. 224с.
2. Анциферова, Л. И. Психология формирования и развития личности [Текст] / Л. И. Анциферова // Психология личности: хрестоматия по психологии / сост. Л. В. Куликов. Санкт-Петербург, 2000. С. 207-213
3. Богданович Н.В. Субъект как категория отечественной психологии // Автореф. дисс. на соискание уч. степени к.п.н. // url: http://orel3.rsl.ru/dissert/bogdanovich_t_v/EBD_321A_bogdanovichNV.pdf.
4. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / під ред.М. Боришевського. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.
5. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта / А.В.Брушлинский. Москва: Институт психологии РАН, 1994. 109 с.
6. Волкова Е.Н. Субъектность педагога: теория и практика // Автореф. дисс. на соискание уч. степени д.п.н. // url: http://ihtik.lib.ru/psychology_21dec2006_/psychology_21dec2006_466.rar
7. Гаян О. І. Суб'єктність особистості школяра як інтердисциплінарна наукова проблема // Неперервна професійна освіта: теорія і практика, № 1-2 (42-43), 2015 С.58-63
8. Давыдов В.В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / Василий Васильевич Давыдов, Виктор Иванович Слободчиков, Галина Анатольевна Цукерман // Вопросы психологии. 1992. № 3-4. С.14-19.
9. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии: в 2 т. Санкт-Петербург: Изд-во Питер, 2002. 720 с.
10. Серегина И.А. Психологическая структура субъектности как личностного свойства педагога // Автореф. дисс. на соискание уч. степени д.п.н. // url: http://lib.udsu.ru/a_ref/04_02_001.pdf
11. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении: [монография] / В.А.Татенко. Київ: Просвіта,1996. 404 с.
12. Alexander, P.A. Reflection and Reflexivity in Practice Versus in Theory: Challenges of Conceptualization, Complexity, and Competence Educational Psychologist 52(4), 2017. pp.307-314
13. Mieszalski S. Interpretacje podmiotowości dziecka : kultura – szkoła – wczesna edukacja / S.Mieszalski // Problemy Wczesnej Edukacji. 2005. № 2. [Electronic resource]. Retrieved from : <http://www.uwm.edu.pl/pwe/>

REFERENCES

1. Abul'hanova K.A. Psihologija i soznanie lichnosti. Problemy metodologii, teorii i issledovanija real'noj lichnosti: izbrannye psihologicheskie trudy. Moskva: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, Voronezh: MODJeK, 1999. 224s.
2. Anciferova, L. I. Psihologija formirovanija i razvitija lichnosti [Tekst] / L. I. Anciferova // Psihologija lichnosti: hrestomatija po psihologii / sost. L. V. Kulikov. – Sankt-Peterburg, 2000. S. 207-213
3. Bogdanovich N.V. Sub#ekt kak kategorija otechestvennoj psihologii // Avtoref. diss. na soiskanie uch. stepeni k.p.n. // url: http://orel3.rsl.ru/dissert/bogdanovich_t_v/EBD_321A_bogdanovichNV.pdf.
4. Boryshevskij M.Y. Doroha do sebe: Vid osnov subiektnosti do vershyn dukhovnosti: monografija / pid red.M. Boryshevskoho. Kyiv: Akademvydav, 2010. 416 s.
5. Brushlinskij A.V. Problemy psihologii sub#ekta/ A.V.Brushlinskij. –Moskva: Institutpsihologii RAN, 1994. 109 s.
6. Volkova E.N. Sub#ektnost' pedagoga: teorija i praktika // Avtoref. diss. na soiskanie uch. stepeni d.p.n. // url: http://ihtik.lib.ru/psychology_21dec2006_/psychology_21dec2006_466.rar
7. Halian O.I. Subiektnist osobystosti shkoliara yak interdystyplinarna naukova problema // Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka, # 1-2 (42-43), 2015 S.58-63
8. Davydov V.V. Mladshij shkol'nik kak sub#ekt uchebnoj dejatel'nosti / Vasilij Vasil'evich Davydov, Viktor Ivanovich Slobodchikov, Galina Anatol'evna Cukerman // Voprosy psihologii. 1992. № 3-4. S. 14-19.
9. Rubinshtejn, S. L. Osnovy obshej psihologii: v 2 t. Sank Peterburg: Izd-vo Piter, 2002. 720 s.
10. Seregina I.A. Psihologicheskaja struktura sub#ektnosti kak lichnostnogo svojstva pedagoga // Avtoref. diss. na soiskanie uch. stepeni d.p.n. // url: http://lib.udsu.ru/a_ref/04_02_001.pdf
11. Tatenko V.A. Psihologija v sub#ektnom izmerenii: [monografija] / V.A.Tatenko. Kiiiv: Prosvita,1996. 404 s.
12. Alexander, P.A. Reflection and Reflexivity in Practice Versus in Theory: Challenges of Conceptualization, Complexity, and Competence Educational Psychologist 52(4), 2017. pp.307-314
13. Mieszalski S. Interpretacje podmiotowości dziecka : kultura – szkoła – wczesna edukacja / S.Mieszalski // Problemy Wczesnej Edukacji. 2005. № 2. [Electronic resource]. Retrieved from : <http://www.uwm.edu.pl/pwe/>

Personal component of the Younger teens personality in learning activities

I. Kyrylchuk

Abstract. The article analyzes the approaches of research the problem of development of adolescents' subjectivity. The structure of the student's subjectivity in the learning process is suggested. The results of the empirical study of the personal component in the structure of subjectivity are presented and a comparative analysis of the dynamics of development of the students of 4-6 grades subjectivity is made. Empirical data points to a clear tendency of students in 4-6 grades to the reflection of their position among peers, regarding their life priorities to be independent, expressive and popular in the field of communication and learning. The studied students recognize and accept not only in themselves but also in peers such criteria for successful learning as: activity, conscious approach, a certain level of responsibility for one's choice and uniqueness. These, in turn, are the criteria for the development of personality subjectivity in learning activities.

Keywords: *personality, values, subjectivity, subject of learning activity, adolescence.*